

Den nye „socialhumaniora“ – tværdisciplinære teorier om mennesker og samfund

Scheibe, Karl E. (2001): *Dagliglivets drama i psykologiens optik*. København: Gyldendal (382 sider). Oversat af Søren Søgaard.

Gebauer, Gunter & Christoph Wulf (2001): *Kroppens sprog – spil, ritualer, gestik*. København: Gyldendal (363 sider). Oversat af Peter Dürrfeld.

De to nedenfor anmeldte bøger udgør en del af Gyldendal Uddannelses nye serie om socialpsykologi, filosofi og pædagogik, og derfor anmeldes de her i samme review-essay. Serien under Det Socialpædagogiske Bibliotek rummer desuden bl.a. bøger om ældre, børn, vrede og samtale. Serien er i sig selv et udtryk for det voksende tværfaglige område, der befinder sig i spændingsfeltet mellem sociologi, socialpsykologi, filosofi, antropologi, filosofi og pædagogik. Derfor er appellen også bred og sigtet relativt ufokuseret lige fra fagsnævne kredse til mere nysgerrige og mindre fagligt fokuserede læsere. Dette er såvel befriende, som det er problematisk. Først vil jeg kritisk gennemgå de to ovennævnte bøger hver for sig, og afslutningsvis forholde mig til udgivelsesserien som helhed og som udtryk for en ny tendens.

„Hele verden er en scene...“

Denne udtalelse stammer fra scenens store mester, William Shakespeare. Den samme sætning kunne med lidt velvilje

også anvendes som en samlende betegnelse for indholdet af psykoterapeuten Karl Scheibes fascinerende bog: *Dagliglivets drama i psykologiens optik*. Hvor Shakespeare dog udelukkende beskæftigede sig inden for teatrets verden, så beskæftiger Scheibe sig i stedet med menneskers hverdagsliv, og derfor er hans bog et bidrag til den støt voksende litteratur inden for den konstruktivistiske psykologi, hvor fokus er på menneskers daglige og vedvarende søgen efter identitet, selv og autenticitet, og hvordan disse mikroskopiske størrelser er udtryk for samfundsmæssige makro-omstændigheder, der kan ansues igennem centrale begreber fra teater og drama. Denne bølge af litteratur er nu langt fra ny i eksempelvis sociologien, men som Scheibe påpeger, så er der tale om en ny tendens inden for bl.a. psykologien.

Centralt for Scheibes tese er derfor, at vi mennesker minutløst er med til at „dramatisere“ dagligdagen – et hverdagsliv, der for de fleste af os ellers er præget af det udramatiske, det trivielle og det tilsyneladende ikke synderligt sindsoprivende. Han skriver bl.a.:

„Vi dramatiserer. Alle sammen. Hver dag“ (side 15), og „hverdagslivets drama udspilles overalt omkring os – men det er ikke altid dramatisk i betydningen særegent eller gribende“ (side 25).

Sådan er bogen fyldt med konstateringer af dramaets betydning for os som mennesker og som forskere, der betragter disse mennesker. Vi kan så indskrive menneskers gøren og laden i en dramatisk ramme, hvor den får en underfundig betydning og dybde. Kulisser, roller, iscenesættelser, sminke, koreografi, regissører, publikum og kostumer er således alle redskaber i dagliglivets drama, akkurat som de er effekter og kunstneriske virkemidler på de skæve brædder. Det modsatte af drama hævdes ifølge Scheibe at være kedsomhed, som indebærer, at vi ikke tager del i noget nævneværdigt eller sindsoprivende, eller indifferens, hvor vi ikke interesserer os for andre mennesker og har en verdensfjern og introvert indstilling. Hvis vi ikke tager del i livets drama, så sætter vi os uden for de oplevelser, der ligger selv i tilværelsens mest trivielle og tilsyneladende ligegyldige hændelser. Dramaet er et eksistensens grundvilkår, som vi selv skaber og samtidig er underlagt.

Hos Scheibe rummer stort set alt i livet, selv døden, et element af drama og eventyr, der gennemsyrrer vores relationer til andre og vores opfattelser af os selv. Scheibe fortæller os dog også, at: „ikke alt i livet er drama. Vi optræder ikke hele tiden – ikke engang for os selv. Vi sover“ (side 49). Når vi sover, er dramaet kun til stede i form af drømme, men et egentligt drama er der tilsyneladende ikke tale om. Den canadiske sociolog Erving Goffmans dramaturgiske dilemma, som han beskrev i sit eget sociologiske hovedværk med følgende ord, og som Scheibe også citerer, er centralt for forståelsen af mulighederne i og begrænsningen af at betragte dagligdagen som drama: „Hele verden er naturligvis ikke en scene, men de afgørende måder, den ikke er det på, er ikke lette at specificere“. Dramaet er allestedsnærværende og gennemsyrrer mangt og meget og grænsen for,

hvornår noget er drama, og hvornår det ikke er, er ret flydende og diffus i Scheibes fremstilling. Tilværelsen er et teater, hvor visse dele er meget åbenbart dramatiske, mens andre er knap så dramatiske. Der er tale om en gradbøjning af dramaet, hvor „dramatiske transformationer“ og „dramatiske intensivering“ dukker op og forsvinder lige så hurtigt igen på forskellige tidspunkter. Dramaet lurer hele tiden, men ikke alt i dagligdagen er iscenesat som i et teater, selvom vi altså kan anskue det ud fra en dramaets optik. Forskellen mellem hverdagsliv og drama ligger i, at hvor teatret er en bevidst iscenesættelse, da er dagliglivets drama langt mere ubevidst, kulturelt og kønsmæssigt betinget, hvor forskelle mellem mennesker træder frem på baggrund af mere „objektive“ kriterier end rent kunstneriske evner. Vi anvender dog også kosmetik og kostume i hverdagens omgang med andre for at sætte os selv i det bedst mulige lys, og hvis dette ikke lykkes, så kan kirurgiske indgreb altid søge at rette op på større problemer, så vi kan fremtræde for verden i den rolle, vi nu måtte ønske eller begære.

Til trods for at bogen bærer titlen om „dagliglivets drama“ så gennemsyrrer dramaet altså stort set alle sfærer af livet lige fra dette dagligliv til arbejde, fritid, videnskab, religion, fødeindtagelse, erotik, etc. Scheibe bygger i overvejende grad bl.a. på Sarbins konstruktivistiske socialpsykologi, James' pragmatiske filosofi, Freuds psykoanalyse og Goffmans mikrosociologi, og desuden trækker han på et utal af forskelligartede kilder så som anden akademisk litteratur, levnedsskildringer, avisannoncer, TV, film, skønlitteratur, musik, etc. Han er i stand til at sammenkoble alle disse komponenter til et relativt sammenhængende perspektiv, hvor hovedfjenderne er de reduktionistiske og mekanicistiske modeller over mennesket, som Scheibe ser udtrykt i bl.a.

behaviorismen og i store dele af den freudianske tradition og den essentialisme, der tilskriver mennesket en iboende og uforanderlig kerne, der ikke efterlader meget menneskeligt råderum eller frihed til at udtrykke et unikt selv. Cocktailen bestående af akademiske sandheder og små almindelige anekdoter har i bogen en dramatisk effekt, hvor man aldrig er helt sikker på, hvad der egentlig er virkeligt, og hvad der er ren fiktion hos Scheibe. Ud fra sin metafor om dramaet behandler Scheibe igennem bogen kapitelvis så forskellige temaer som sex, aktiemarkedet, undervisning, mad, påklædning, gavegivning, religion, spil, sindslidelse, m.m. I det store og hele lykkes det Scheibe at præsentere et meget nuanceret og nærgående billede af disse temaer, og han besidder evnen til at formidle dette billede i en meget læseværdig og fascinerende form. Nu er form og indpakning dog ikke alt – end ikke i dramaets univers.

Jeg må derfor afslutningsvis tilstå, at jeg efter endt læsning ikke er helt overbevist om Scheibes pointe og perspektiv. Til trods for min ellers store respekt for dramaturgien, er jeg af den opfattelse, at han med sin dramatisering af hverdagslivets små hændelser er tilbøjelig til at overdramatisere sider ved tilværelsen, som ikke nødvendigvis er så dramatiske, som han ønsker at gøre dem. *Dagliglivets drama* bør dog læses – ingen tvivl om det. Bogens klare styrke ligger i den upretentiøse og jordnære fremstillingsform med et utal af gode og illustrative eksempler, som vi alle kan nikke genkendende til. Bogens åbenlyse og klare svaghed ligger i dens uklarhed og relativt rodede argumentationsform, hvor visse kapitler (eksempelvis Kapitel 6) virker lettere ligeegyldige i den større sammenhæng. Man ved derfor ikke rigtigt altid, hvor vi er på vej hen. Måske er det netop et af dramaets hjælpemidler, men jeg har altid været af

den opfattelse, at en god historie eller fortælling bør have en struktur bestående af en begyndelse, en midte og en afslutning – noget der ikke er umiddelbart genemskueligt i Scheibes ellers velskrevne og anbefalelsesværdige bog.

På kryds og tværs af kroppen

Den anden bog, der skal omtales i dette review-essay, ligger i samme felt som Scheibes. Kroppen er i centrum for mange af samtidens teorier om samfundet, hvilket også er tilfældet med Gunter Gebauer og Christoph Wulfs bog: *Kroppens sprog – spil, ritualer, gestik*. Den er, som Karl Scheibes ovennævnte bog, en del af en stigende sociologisk eller socialpsykologisk litteratur om menneskers adfærd ud fra en metaforisk belysning om ritualer, gestik og mimesis. Denne tradition har dybe rødder hos bl.a. Erving Goffman, Ray Birdwhistell og store dele af den nyere hverdagslivstradition i sociologien. Det er dog også herfra, at Gebauer og Wulf finder inspiration, men de krydser deres ofte unikke perspektiv med indsigter fra den kontinentaleuropæiske socialfilosofiske tradition ved bl.a. Adorno, Benjamin, Bourdieu, Derrida, Elias, Foucault, Gehlen, Merleau-Ponty og Wittgenstein. Gebauer og Wulf benævner nu også deres felt for „socialvidenskab“, hvormed der menes det overlappende område mellem sociologi, filosofi, pædagogik og psykologi. Bogen er således tværfaglig og kan appellere til mange forskellige akademiske interesser.

Det centrale begreb og omdrejningspunktet i deres bog er „mimesis“, hvis oprindelse dog stammer helt tilbage fra Platon og Aristoteles og således har en lang historie bag sig. Mimesis drejer sig grundlæggende om kroppen og dens motoriske bevægelser, den positionering og dens brug. Det er forfatterne opfattelse, at denne brug af mimesis i f.eks. spil, ritualer, leg og gestik kan fortælle os en hel

del om samfundets mere overordnede organisering og funktion. Mennesker efterligner hinanden, de gør det som regel frivilligt, men også igennem opdragelse og tvang indlejres denne efterligning i menneskers bevidsthed og deres bevægelsesmønstre. Vi både *er* en krop og *har* en krop. Kroppen markerer således vores subjektive „væren-i-verden“. Den er en intim del af os samtidig med, at vi ofte forholder os til den, som om den var noget andet, et fremmedlegeme og noget objektivt.

Fra Mauss, Elias, Foucault og Bourdieu henter Gebauer og Wulf deres teorier om kroppens disciplinering, og hvordan kroppens bevægelser gradvist teknificeres og gøres til genstand for en civiliserende og socialiserende udvikling, samfundshistorisk såvel som individbiografisk. Kroppens bevægelser er således på en og samme tid særegne individualhistoriske og unikke, såvel som sociale og universelle. Kroppen bliver igennem opdragelse, „trial and error“ og socialisering bindeleddet mellem det „subjektive“ selv og den „objektive“ verden. Som de skriver, så bevirker deres mimetiske perspektiv, at forholdet mellem samfund og individ „normaliseres“ i stedet for at fremtræde konfliktfyldt. Den mimetiske anvendelse af kroppen gennem spil, ritualer og leg er medvirkende til at etablere samfundet som en dobbeltsidet proces. På den ene side entrerer samfundet mennesket gennem de regler og erfaringer, der er indlejret i vores kropslige bevægelser, men på den anden side er vi skabere af samfundet gennem disse bevægelser. Denne dualistiske model er kendetegnende for store dele af den socialkonstruktivistiske tankegang i sociologien, der er kommet på mode igennem de seneste årtier, selvom den oprindeligt kan spores tilbage til klassikerne.

E. T. Hobbouse udtalte engang i sociologiens klassiske periode, at „der,

hvor biologien slutter, begynder sociologien“. Denne bog om mimesis bekræfter denne udtalelse. Kroppen er således ikke blot en biologisk størrelse, men er i lige så høj grad et socialt medium, hvorigennem vi skaber og bliver skabt af omgivelserne. Kroppen er både aktiv og reaktiv, på en og samme tid med til kreativt at skabe verden på ny, såvel som den er et middel til at reproducere eksisterende strukturelle forhold. Dette er endnu et af de dobbeltbetingende elementer i Gebauer og Wulfs teori. Kroppen er således ikke blot, som hos eksempelvis Foucault, et legeme enten i lystens og nydelsens vold eller et redskab for disciplinering og undertrykkelse. Kroppen rummer også, som hos bl.a. Goffman, en performativ signalværdi, hvor bevægelser og gestik rummer et univers i sig selv og en uendelig kilde til forståelsen af samfundslivet. Bevidsthedsniveauet hos det handlende individ forekommer dog i bogen at være mindre strategisk og kynisk end tilfældet er hos eksempelvis Goffman.

Jeg vil derfor også forholde mig kritisk til Gebauer og Wulfs teoretisk funderede postulat, at kroppen ikke er underlagt en rationel tankevirksomhed og blot handler på vegne af en praktisk ureflektet sans, der som hos Bourdieus „*sens pratique*“ har baggrund i en uendelig række af gentagelser. Hermed er vi efter min mening gået et skridt tilbage, næsten helt tilbage til Descartes' dualisme mellem krop og sind eller til Kant og overensstemmelsen mellem subjektiv eksistens og strukturernes objektivitet, i forhold til at forklare menneskelig handling. Netop forfatterens egne eksempler som sport, spil og ritualer, mener jeg, kræver en evne til rationel og gerne kreativ refleksion, og kan ikke blot forklares ved en nærmest mekanisk evne til at antcipere eller efterabe. Der er ikke blot tale om regelbundet social eller korporlig handling, men samtidig også en indivi-

duel fortolkning og vurdering (cf. Humphrey & Laidlaw 1994; Jacobsen 2002). Dømmekraften og den årvågne bevidsthed er altså efter min mening vigtig også eller måske særligt i et mimetisk perspektiv. Denne disput kan naturligvis ikke afklares her, men er et spørgsmål om personlig overbevisning.

Mere eksplicit om bogen kan det siges, at hvor kapitlerne 1 og 2 omhandler det ovennævnte teoretiske ophav og til tider gengiver en unødigt kompliceret indledende udredning af det mimetiske perspektiv på det sociale liv, så er særligt kapitlerne 3-4 meget læseværdige, da de indledende teoretiske øvelser og eksegeseer er overstået, og forfatterens egen position præsenteres på en både spændende og læseværdig vis. I synderlig grad er gennemgangen i Kapitel 4 af centrale begreber som ritual, ceremoni, liturgi, konvention etc. særdeles afklarende og kan bruges af andre studerende eller forskere til korte og koncise begrebsdefinitioner i deres egne arbejder. Andre dele af bogen, og her tænker jeg primært på kapitlerne 5-7, har ikke samme entydige og klare målsætning, men de fremstår som eksemplificeringer på de tidligere generelle udredninger angående mimesis. Disse kapitler omhandler for det første centrale sociologiske temaer som reciprocitet og gavegivning – altså midlet for mimetisk handling, for det andet leg og spil - altså former eller metaforer for mimetisk handling, og for det tredje 'Den Anden' – altså målet for den mimetiske handling, omend Gebauer og Wulf ikke selv fremstiller kapitlernes sammenhæng på samme skematiske vis, som jeg her tillader mig.

Forfatterne slutter bogen af med det klassiske sociologiske kardinalspørgsmål fra Simmel om, „hvordan samfundet er muligt“. Hvor Simmels svar er de fleste bekendt allerede, så ligger Gebauer og Wulfs svar i den mimetiske model,

hvor de mener, at vi ved at fokusere på kroppens dobbelthed, handlingers vekselvirkning, overensstemmelsen mellem individ og samfund samt repræsentationen af samfundet gennem bestemte billeder har elementerne i den grundmodel, hvormed „det sociale“ kan forstås og forklares. Denne type af abstrakte modeller er altid gode til at tænke med – om end de i virkeligheden måske ikke besidder den store og overbevisende forklaringskraft.

Alt i alt er der dog tale om en absolut anbefalelsesværdig bog, der vil få læserens øjne op for, hvordan vi selv og vores medmennesker bruger kroppen og mimikken til at kommunikere mening og til at skabe det sociale, samfundet, os selv. En advarsel skal dog lyde om, at bogen indeholder et utal af teoretiske udredninger, der kan virke skræmmende på læseren, der ikke er bekendt endsiges fortrolig med den til tider tunge fagterminologi. Forfatterne forsøger dog retfærdigvis at inddrage nogle mere jordnære dagligdageksemppler. Det nyskabende i bogen kan og bør man også stille spørgsmålstegn ved – den virker reproducerende af mange gængse temaer og tilgange, om end den sammenblender en masse perspektiver på en nyskabende eklektisk facon. Samtidig halter oversættelsen en del steder, hvilket dog ikke er forfatterens skyld, og som ikke skal ødelægge helhedsindtrykket af en fascinerende teoretisk afklaring af nogle af de mest forjættede og fortolkede sociologiske begreber.

Samlet set – sociologi og „socialhumaniora“

De her anmeldte bøger har det til fælles, at de ser på relationen mellem individ og samfund, mellem mennesket og de strukturelle omgivelser. Dette gøres kreativt ved at fokusere på metaforiske genbeskrivelser eller pædagogiske og heuri-

stiske hjælpemidler som spil, leg og ritual, der fremmer forståelsen af ofte komplekse og komplicerede samfundsmæssige forhold. Fremvæksten af denne nye type af „socialhumaniora“, hvor en eklectisk sammenfletning af sociologi, antropologi, psykologi, pædagogik og filosofi kendetegner tidsånden i den postmoderne verden, hvor fragmenter fra forskelligt og ofte inkommensurabelt hold kædes sammen, bringer minder tilbage fra 1960'ernes såkaldt „blurred genres“, hvor ortodoksi blev afløst af opbrud og nytænkning. Clifford Geertz skrev på rammende vis om denne nye „blurred genre“, at:

„mange samfundsvidenskabsfolk har vendt sig bort fra et lovmæssighedsideal for forklaring mod et mere caseorienteret fortolkningsideal, hvor de ser mindre på, hvad der forbinder planeter og penduler og mere på den slags ting, der forbinder krysanthemmer og sværd“ (Geertz 1973:165).

Omend dette lyder lidt udvandet, så illustrerer det den mere „bløde“ tilgang til studiet af mennesker og samfund, der også ligger latent i Gyldendals serie. Dette er såvel et positivt bidrag til en på overfladen stagnerende sociologi, en konstruktiv udfordring og opfordring om man vil, såvel som det slører for, hvad sociologien egentlig egenhændigt er i stand til - sui generis så at sige. Sammenkoblingen mellem identitet, krop, handling og sociale omstændigheder, som står centralt i denne udgivelsesserie, følger på bedste vis op på sociologiens klassiske ophav, samtidig med at nye og nødvendige tilføjelser også bringes i spil så som inspiration fra det mere socio-litterære perspektiv.

Med opkomsten af de mellemlange socialhumanistiske uddannelser eller

kombinationsuddannelserne, som eksempelvis i forbindelse med Den Sociale Kandidatuddannelse, visse af de pædagogiske uddannelser fra Danmarks Pædagogiske Universitet, eller kulturelle-, sproglige-, internationale- og medievidenskabelige studier, der sidder på tværs af traditionelle faglige skillelinier, bliver udgivelser som de ovennævnte med til at åbne øjnene for sociologien for studerende og forskere, der ellers ikke ville søge i vores retning. Det kan vi kun være taknemmelige for.

Afslutningsvist kan det opsummeres, at Gyldendals nye serie rummer spændende teoretiske bidrag særligt fra den tyske tradition, som ellers i de senere år i sociologien har lidt under den stigende engelsk-amerikanske indflydelse. Det kan derfor anbefales sociologer at tage et ekstra kig både på de her omtalte bøger samt de yderligere tilgængelige værker i udgivelsesserien til trods for, at de ligger i det spændende, men til tider slørede grænseområde mellem forskellige videnskabsdiscipliner.

Litteratur

- Geertz, Clifford 1973: „Blurred Genres: The Refiguration of Social Thought“. *American Scholar*, 49 (2):165-179.
- Humphrey, Caroline & James Laidlaw 1994: *The Archetypal Actions of Rituals*. Oxford: Clarendon Press.
- Jacobsen, Michael H. 2002: *A Matter of Life and Death*. Upubliceret ph.d.-afhandling, Institut for Sociale Forhold og Organisation, Aalborg Universitet.

Michael Hviid Jacobsen
E-mail: mhj@socsci.auc.dk